

*Materiaal voor literatuurlessen tijdens het schoolvak Nederlands
in de bovenbouw van havo en vwo*

Lesbrief 2

KLIFI

Adriaan van Dis

ontwikkeld door Nienke van Doeselaar
vanuit de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur
mei 2022

Inleiding

Extreme hitte, langdurige droogte of overstromingen. De gevolgen van klimaatverandering zijn niet meer weg te denken uit het dagelijkse nieuws. Ook veel schrijvers houden zich bezig met het klimaat in hun werk. Er verschijnen steeds meer boeken waarin de klimaatcrisis een belangrijk thema is. Deze boeken worden vaak *klimaatfictie* genoemd: verhalen die je op een of andere manier aan het denken zetten over klimaatverandering, de rol die mensen hierin spelen en mogelijke gevolgen hiervan. In verhalen kun je vanuit verschillende perspectieven naar de aarde kijken en naar de manier waarop mensen met de natuur omgaan.

In de komende les(sen) besteed je aandacht aan klimaatfictie. Aan de hand van een boek, een toneelstuk of een dichtbundel denk je na over klimaatverandering en ga je hier ook over in gesprek met je medeleerlingen. Je gaat nadenken over de rol die literatuur zou kunnen spelen in de klimaatcrisis. Kunnen verhalen ons als lezers helpen om op andere manieren te kijken naar het klimaat? Hoe gaan mensen om met de aarde en hoe verschillen ze daarin van elkaar? Hoe zou de toekomst eruit kunnen zien als we niks zouden doen om klimaatverandering tegen te gaan? En welke gevolgen heeft dat voor de natuur en voor samenlevingen?

KliFi

Het is het jaar 2030. Nederland is een Republiek geworden, met een autoritaire president aan het roer die niet wil zien dat klimaatverandering een probleem is. Na een overstroming, die een deel van het land onder water zet, vangt Jákob Hemmelbahn een groep klimaatvluchtelingen op in zijn huis. Jákob besluit de verhalen van deze mensen te verzamelen in een boek. Hij wil mensen wakker schudden door te laten zien wat voor een ramp deze overstroming is, want in de media wordt er maar weinig over verteld. De overheid houdt echter al zijn woorden in de gaten. Welke verhalen mogen verteld worden? En wat betekenen verhalen in deze crisis?

Literatuur

KliFi. Woede in de Republiek Nederland

Adriaan van Dis

Atlas Contact, Amsterdam 2021

Opdracht 1: Perspectief

- a. Vanuit welk personage wordt het verhaal verteld?
- b. Wat is de positie van dit personage, aan welke 'kant' staat diegene? Wat voor perspectief krijg je daardoor op het verhaal?
- c. Hoe kijkt dit personage naar de gevolgen van klimaatverandering in het boek?
- d. Kun je je goed inleven in dit personage? Waarom?
- e. Verandert het verhaal als het vanuit het perspectief van een van de andere personages verteld zou worden? Op welke manier?

Opdracht 2: Wie mag wat zeggen?

In de Republiek Nederland is een LeesUnie opgericht die toezicht houdt op de boeken die uitgegeven worden. Er is sprake van censuur: niet alles mag geschreven en gepubliceerd worden. Kritiek op de regering is bijvoorbeeld verboden. Jákobs boek wordt terwijl hij schrijft ook gecensureerd door Poema, een stem die in zijn hoofd zit en hem vertelt wat hij moet weghalen of aanpassen. Zinnen die niet overeenkomen met het beleid van de minister-president worden doorgestreept of weggelaten. Tegelijkertijd lees je in het verhaal dat deze Poema een stem is die in Jákobs hoofd zit en moet Jákob daarom zelf wel degene zijn die zinnen aanpast en weghaalt.

- a. Omschrijf Jákobs positie in het verhaal. Let daarbij op de volgende punten:
 - 1) Heeft hij een belangrijke positie?
 - 2) Hoe reageren andere personages op hem?
 - 3) Zet hij veel gebeurtenissen in gang of kijkt hij vooral toe?

Jákob wil als vorm van verzet alle persoonlijke verhalen van de klimaatvluchtelingen die naar zijn huis komen in een boek opschrijven. Zelf ziet hij dit als een belangrijke bijdrage, maar sommige overlevenden denken er anders over. Lees het volgende fragment:

Jákob schreef haar woorden braaf op, misschien voor zijn boekje. Als ze erin pasten.

‘Wat ga je daarmee doen?’

‘Weet ik nog niet, ik verzamel verhalen die mensen wakker moeten schudden.’

‘Ben je echt zo onnozelen? Jouw soort heeft ons in de ellende gestort, ouwe boomer, niet de president. Jullie zijn slapende rijk geworden. Dat weet iedereen, daar hoef je geen arme voor wakker te maken. Jullie oudjes verdienen goud aan de gestegen huizenprijzen. Jullie met je vette pensioen. Eigen geld eerst. Dankzij jullie kunnen onze kinderen geen huis krijgen. Dankzij jullie zitten we met onbetaalbare huren. Je wordt nog bedankt voor die waardeloze euro. Op je gezondheid.’ (p. 120-121)

- b. Jákob zegt zelf verhalen te schrijven ‘die mensen wakker moeten schudden’. Hoe ziet de vrouw in dit fragment, die voor het water is gevlucht, dit?
- c. Denk je dat dit ‘literaire verzet’ van Jákob – het opschrijven van verhalen – een manier is om de slachtoffers te helpen, of is het meer iets wat Jákob voor zichzelf doet? Leg je antwoord uit.
- d. Denk jij dat je met verhalen, zoals Jákob hier zegt, mensen wakker kunt schudden? Waarom wel of waarom niet?

Opdracht 3: KlimaatFictie

Over de titel van het boek, *KliFi* (een afkorting voor ‘klimaatfictie’), wordt op pagina 20 gezegd: ‘Een naam die de jeugd moest aanspreken én een steek onder water naar de klimaatontkenners.’ Deze titel kun je op twee manieren lezen. Klimaatfictie betekent ten eerste: verhalen die over het klimaat gaan, vaak bedoeld om mensen aan het denken te zetten over klimaatverandering. Daarnaast verwijst het woord ook naar klimaatontkenners: mensen die klimaatverandering afdoen als fictie, als verzonnen verhaaltjes.

- a. Welke betekenis van het woord ‘klifi’ vind jij het beste passen bij het boek? Waarom?
- b. Welk(e) personage(s) zou(den) het vooral eens zijn met de tweede betekenis van ‘klifi’, dat klimaatverandering een verzinsel zou zijn? Leg je antwoord uit.
- c. De ondertitel van het boek luidt: ‘Woede in de Republiek Nederland’. Van wie denk je dat die woede is en waarom is diegene woedend?
- d. Woede is ook terug te zien in onze samenleving, misschien wel het meest op social media. Klimaatactivisten en klimaatontkenners staan daar vaak recht tegenover elkaar. Kun je voorbeelden vinden van mensen in de maatschappij die zich fanatiek inzetten om klimaatverandering tegen te gaan?
- e. Weet je ook voorbeelden van mensen die juist fel tegen klimaatactivisme zijn?

Opdracht 4: Utopie en dystopie

Een utopie is een ideale samenleving die onbereikbaar is. Het woord komt uit het boek *Utopia* van Thomas More uit 1516, waarin verteld wordt over een land waar mensen in gelijkheid samenleven. Tegenover een utopie staat een dystopie: een (denkbeeldige) samenleving die heel akelig en angst-aanjagend is. Denk bijvoorbeeld aan een dictatuur waarin mensen onderdrukt worden, of een wereld die door natuurrampen onleefbaar is geworden. *KliFi* is een dystopisch verhaal te noemen: Nederland is een republiek met een arrogante en autoritaire president aan het hoofd (door Jákob ook wel ‘de nar’ genoemd), die alle klimaatproblemen vooral ontkent, terwijl een groot deel van het land na een zware storm is overstroomd.

- a. Zijn er ook personages voor wie de Republiek Nederland juist een utopie zou kunnen zijn? Zo ja, voor wie en waarom?

Lees het onderstaande fragment uit een recensie van dit boek en beantwoord de vragen.¹

Het nut van utopieën en dystopieën is dat ze aan het denken zetten over in wat voor samenleving jij wilt leven, hoe jij je verhoudt tot die utopie of dystopie. Het gaat dan ook om de details die het literaire genre van de utopie/dystopie doet verschillen van een politiek filosofisch traktaat. Het mooie van de dystopie *KliFi* is dat je je als lezer kunt afvragen waar je zelf staat: wil jij zo'n rechts-extremistische samenleving waarin de vrijheden langzaam worden ingeperkt en de ernst van de ecologische crisis ontkend wordt, of wil je iets anders?

- b. Ben je het eens met deze recensent dat *KliFi* je aan het denken zet over waar je zelf staat? Leg je antwoord uit.
- c. Wat denk jij: kunnen dystopische verhalen zoals *KliFi* mensen aan het denken zetten over bijvoorbeeld klimaatverandering? Waarom wel of waarom niet?
- d. Welk probleem dat nu in onze samenleving speelt, zou jij zelf geschikt vinden voor een utopie of juist een dystopie? Waarom?
- e. Kun je in het geval van klimaatverandering ook een utopisch toekomstbeeld bedenken? Hoe ziet dit eruit?

Opdracht 5: De onbewoonbare aarde

In *KliFi* zie je dat verschillende mensen ook op verschillende manieren de gevolgen van de overstroming merken. Daarover gaat ook het volgende fragment uit *De onbewoonbare aarde*, een boek dat waarschuwt voor de ernstige gevolgen van klimaatverandering.²

In de komende decennia zullen veel van de extreemste klimaatgruwelen de mensen treffen die er het minst tegenop gewassen zijn. Dat noemt men vaak de problematische ecologische gerechtigheid; een scherpere en minder verhullende formulering zou 'klimaatkastesysteem' zijn. Dat is een acuut probleem binnen landen, zelfs binnen rijke landen, waar de armste mensen in moerasgebieden wonen, of in gebieden die bij hoog water onderlopen, of in regio's die onvoldoende geïrrigeerd worden en de meest kwetsbare infrastructuur hebben. Het komt neer op onbedoelde ecologische apartheid.

- a. Wie worden er het meest geraakt door de overstroming in *KliFi*?

¹ Bron: Floris van den Berg, 'Klifi. Woede in de Republiek Nederland – Adriaan van Dis.' Recensie, *Liberales*, 10 april 2021, via <https://www.liberales.be/teksten/2021/4/10/klifi-woede-in-de-republiek-nederland-adriaan-van-dis>.

² Bron: David Wallace-Wells, *De onbewoonbare aarde*. De Bezige Bij, 2020, blz. 38.

- b. Zie je overeenkomsten tussen de verschillende personages die moeten vluchten voor het water? Zo ja, wat hebben zij met elkaar gemeen?
- c. David Wallace-Wells heeft het over 'onbedoelde ecologische apartheid'. Zou het verschil tussen kwetsbare mensen en mensen die niet zo veel merken van de problemen in *KliFi* ook 'onbedoeld' zijn, of is dit juist bedoeld door de overheid?
- d. Helpt Jákobs 'literaire verzet' (het opschrijven van verhalen van slachtoffers en vertellen over de ramp) hier tegen? Waarom wel of niet?
- e. Kun je een voorbeeld uit de actualiteit bedenken van deze 'ecologische apartheid' waar David Wallace-Wells het over heeft?